

תקציר

הספר הזה מצייר תמונה רחבה ופרטנית של אחד הפרוייקטים השאפתניים והחדשניים ביותר של החינוך היהדי במאה האחרונה: שליחות חינוכית. במהלך יותר מחצי מאה עשרות אלפי ישראלים עבדו כשליחים חינוכיים בקהילות התפוצות ברחבי העולם, והשפיעו על רבבות צעירים ומבוגרים. הספר כולל ניתוח היסטורי של שליחות המבוססת על מחקר ארכיוני ומחקרים אמפיריים של שליחות כיום. הספר עוקב אחרי תופעת השליחות מתחילתה תחת התנועה הציונית לפני קום המדינה, דרך המחצית השנייה של המאה ה-20 על אירועיה השונים, ומתבונן במצב שלה כיום בתחילת האלף השנייה.

רעיון השליחות מבוסס על אידאולוגיה ציונית קלאסית. המכון להכשרת שליחים וענפי הסוכנות היהודית נבנו על בסיס של שליחות מאורגנת. מלכתחילה המטרה הייתה לשלוח נציגים שעברו הכשרה מקיבוצים, יישובים, ותנועות חלוציות לקהילות הגולה על מנת לעודד עלייה לישראל. השליחים המוקדמים יצרו מחנות הכשרה עבור עולים פוטנציאליים והפיצו מידע על מנת להגביר את התמיכה במפעל הציוני. התנאים הכלכליים, פיזיים, ורגשיים של שליחים בשליחות היו, לעיתים רבות, קשים. ההנהגה של השליחות הייתה מרוכזת במוסדות הישראלים. השליחים, שהיו בעלי אידאולוגיה חזקה, עבדו קשה כדי לפעול למען המטרות של המדינה היהודית הצעירה.

למרות זאת, התבהר במהירות שמטרות השליחות, שהייתה ממוקדת בעלייה, לא היו קשורים למציאות של רב הקהילות בתפוצות. רק אחוז קטן מיהודי התפוצות היו מעוניינים בעלייה. מוסדות קהילתיים לא הסכימו לשאוף ל"שליחת הגלות" אשר הייתה מובילה לסופם. במהלך העשורים שלאחר מכן השליחות עברה תהליך איטי של הסתגלות לצרכים והרצונות של קהילות התפוצות, יחד עם ניסיון לשמור על מהימנות אידאולוגית משל עצמה. מלחמת ששת הימים היוותה נקודת מפנה ביחסים בין ישראל לגולה, אשר באה לידי ביטוי בשליחות. השליחים יצרו קשרים חזקים יותר עם הקהילות. הדגש עבר ליצירת קשרים חזקים עם מדינת ישראל ותמיכה בה. השליחות הפכה פחות מכוונת כלפי חלוציות ועלייה ויותר מקצועית. הקריטריונים לגיוס השליחים ותהליך הכשרתם השתנו בהתאם. הבחירה בשליחים הפכה לתהליך "מדעי". לימודים על-תיכוניים ורקע מקצועי הפכו להיות נדרשים. מועמדים למדו יותר אודות מדינות התפוצות שבהם הם הלכו לעבוד. הפרופיל של השליח השתנה מחלוץ צעיר למישהו קצת יותר מבוגר, בעל חינוך רב ובעל ניסיון מקצועי שיכל לדבר בשפת המקום והכיר את המנהגים של הקהילה. עוד שינוי הייתה הרחבת "משפחת" השליחות כך שעכשיו שני בני הזוג עבדו כשליחים.

שליחים עבדו במוסדות ובתי הספר הפורמאליים והבלתי פורמאליים של הקהילות. שליחים קהילתיים ושל תנועות נוער ארגנו מאורעות ופעילויות הקשורות לישראל וליהדות. הם גייסו משתתפים עבור טיולים בישראל; קידום טיולים חינוכיים של "החוויה הישראלית" הפכו לאג'נדה עיקרית של מקבלי ההחלטות בישראל ובתפוצות והעניין הוביל לפיתוח של יוזמות אחרות כגון תגלית (טיול חינוך בארץ במשך 10 ימים) ותכניות מסע של סמסטר או שנה בארץ. מורים – שליחים, אשר כמעט מתעלמים מהם בכתבים הארכיוניים, לקחו על עצמם תפקיד רחב יותר. הם לימדו עברית, נושאים ישראלים, ולימודי יהדות בבתי ספר וחוגים יהודיים. מוסדות התפוצות לקחו חלק פעיל יותר בבחירת השליחים, בפיקוח על פעילותם, ובתמיכה הכלכלית בהם. כתוצאה, העניין שלהם בפיתוח הזהות היהודית ובקידום המשכיות יהודית בגולה הפכו להיות מטרות השליחות.

בו זמנית, בישראל התקיימה ציניות מסויימת בנוגע לשליחות. חלק תהו על הערך של המפעל כולו והוטרדו על ידי מה שנראה בעיניהם כמספר גדול של יורדים: שליחים שלא חזרו לארץ בסוף פעילותם. בעוד שהרעיונות המקוריים של השליחות לא ננטשו, הם עברו תהליך של התגלות למציאות המשתנה בישראל ובתפוצות. למרות שהמוסדות הישראליים עדיין פעלו בעיקר לפי מודל לינארי של המסר הציוני שנשלח דרך השליח לקהילות התפוצות, גישה אינטראקטיבית של "צינות חדשה", שדרכה גם ישראל וגם קהילות התפוצות יוכלו להפיק תועלת מתוך דו שיח שהתפתח על ידי השליחות.